

Czas na szkołę kompetencji

Rozwiązania
dla praktyków

Uwaga
na
szkołę

Rozwiązania
dla edukacji

Uwaga na szkołę

MATERIAŁ OPRACOWALI dr Kinga Białek, Agnieszka Ciesielska, Jarosław Pytlak, Mirosław Skrzypczyk

Dobre praktyki i wskazówki dla nauczycieli i nauczycielek, dyrektorów i dyrektorek wybrane na podstawie publikacji [Czas na szkołę kompetencji](#).

REDAKCJA JĘZYKOWA I KOREKTA Małgorzata Leszko

PROJEKT GRAFICZNY rzeczyobrazkowe

Publikacja jest dostępna na licencji CC BY-SA 4.0

Wydanie I, Warszawa 2021

*Szkoła kompetencji,
nie tylko wiadomości*

Szkoła nie pobudza kreatywności, nie uczy stosowania nowych rozwiązań. Szkoła przygotowuje nas do odtwórczej pracy. Liczą się przede wszystkim efekt i ocena, a przecież proces prowadzący do tego efektu też jest ważny.

Dominika Kopkiewicz, stypendystka programu Horyzonty Fundacji EFC

Polska szkoła znalazła się dziś w sytuacji granicznej. Przejście na tryb zdalnego nauczania uwypatniło problemy i deficyty obecnego systemu edukacji. Spowodowało, że szkoła wypadła z utartych torów. To dobry moment, by przemyśleć stojące przed edukacją wyzwania i zdecydować, jakie powinny być nasze priorytety na najbliższe lata.

Wielka nieobecna, czyli czego i jak uczyć w XXI wieku?

Edukacja szkolna skupia się obecnie niemal wyłącznie na szczegółowej wiedzy przedmiotowej. Jest nastawiona na wyniki i przyjmuje formę kursu przygotowawczego do egzaminów. W szkole skoncentrowanej na nadmiernie rozbudowanej podstawie programowej brak miejsca na rozmowę o:

- globalnych współzależnościach, migracjach, konfliktach;
- nierównościach i podziałach we współczesnej Polsce;
- zagrożeniach dla klimatu i środowiska naturalnego;
- wyzwaniach, które niesie rewolucja technologiczna;

Kształtowanie kompasu edukacyjnego uczniów i uczennic – zadanie szkoły XXI wieku

→ dezinformacji, mediach i cyfrowym obywatelstwie;

→ zagrożeniach dla demokracji i publicznej debaty.

W konsekwencji polska szkoła funkcjonuje obok najważniejszych wyzwań współczesności. Jej obecny model nie pasuje do edukacyjnych i życiowych potrzeb młodych ludzi.

Zadaniem nauczycielek i nauczycieli nie powinno być dzisiaj wkładanie do głów uczniów i uczennic określonego zestawu treści, ale raczej kształtowanie „kompasu”, który ma pomóc młodemu człowiekowi dobrze i odpowiedzialnie wybierać własną drogę oraz nawigować w skomplikowanych realiach współczesnego świata. Tymczasem w polskiej szkole niewiele uwagi poświęca się wartościom humanistycznym, a także kompetencjom osobistym i społecznym – choć bez jednych i drugich ta nawigacja się nie powiedzie. Na marginesie codziennego szkolnego doświadczenia pozostają odpowiedzialność za wspólnotę, szacunek – także dla tych „innych”, ciekawość czy otwartość na zmianę, nie wspominając już o umiejętności dbania o fizyczny i emocjonalny dobrostan.

Używamy metafory kompasu edukacyjnego, by podkreślić, że uczennice i uczniowie powinni uczyć się nawigować w nieznanym warunkach i poszukiwać w odpowiedzialny oraz dający poczucie sensu sposób, a nie po prostu dostawać gotowe instrukcje i wskazówki od nauczycieli.

OECD, *Learning Compass 2030*

*Współczesne wyzwania
– zróbmy dla nich
miejsce w szkole,
rozmawiajmy o nich
na co dzień*

Jak sprawić, by szkoła odpowiadała na wyzwania współczesności?

- **Nawiązuj do globalnych i zarazem lokalnych wyzwań:** klimatycznych, społecznych i technologicznych, niezależnie od tego, jakiego przedmiotu uczysz.
Używaj przykładów z życia: z waszej szkoły, miejscowości, Polski i świata.
- **Pozwól uczniom i uczennicom mówić o tym, co dzieje się wokół, wyrażać swoje zdanie, obawy i nadzieje.** Rozmowa o problemach młodych, przyszłości ich i naszego świata to nie strata czasu, lecz kwintesencja edukacji.
- **Na każdej lekcji ucz krytycznego myślenia,** stawiania pytań, rozpoznawania oraz rozwiązywania problemów starych i nowych. Pytaj nie tylko o fakty, ale także o ich ocenę.
- **Rozwijaj umiejętność wspólnego działania i uczenia się. Pracuj z uczniami i uczennicami zespołowo,** a przynajmniej w parach lub trójkach – najlepiej codziennie, nawet po kilka minut na każdej lekcji.
- **Zachęcaj do odpowiedzialności za siebie i innych. Wzmacniaj poczucie sprawczości.** Pozwól wybierać tematy dyskusji, projektów i sposoby działania. Wspieraj uczniów i uczennice w ich inicjatywach, np. zorganizowaniu wydarzenia lub kampanii społecznej, przeprowadzeniu projektu dla lokalnej społeczności, współpracy z organizacjami społecznymi i obywatelskimi.
- **Swoim zachowaniem pokazuj, jak wygląda dialog mimo różnic, ustalanie zasad czy podejmowanie wspólnych decyzji.** Kompetencje obywatelskie i demokratyczne można kształtować od początku edukacji, na każdej lekcji (nie tylko wiedzy o społeczeństwie).

*Głębokie uczenie się,
czyli wykorzystywanie
wiedzy i umiejętności
w nowych kontekstach*

Jak uczyć głęboko, a nie o wszystkim po trochu?

Edukacja powinna skupiać się na głębokim uczeniu się. Zachodzi ono wtedy, gdy uczący się zaczynają odkrywać i rozumieć sens kluczowych pojęć oraz procedur oraz gdy są w stanie wykorzystać to w innych kontekstach do analizy nowych problemów.

- **Wybieraj zagadnienia, które ilustrują szersze zjawiska i procesy.** Szukajcie węzłowych problemów, ogólnych prawidłowości, schematów zjawisk i idei, np.: czy rewolucje zawsze pożerają swoje dzieci? jak pandemia pokazuje globalne współzależności?
- **Ucz korzystania ze zdobywanych na lekcjach wiadomości i umiejętności do analizowania nowych problemów lub starych problemów w nowych kontekstach,** np.: jakie toposy z „Wesela” mogą się przydać do opisu współczesnej Polski?
- **Szukaj z uczniami i uczennicami analogii oraz obrazowych metafor,** np.: czy wodospad Niagara to dobra metafora zamiany energii potencjalnej w kinetyczną i cieplną? czy mitochondria można uznać za „komórkowe elektrownie”? czy rewolucja francuska ma coś wspólnego z „Solidarnością”?
- **Twórzcie wizualizacje i graficzne przedstawienia omawianych zjawisk,** np.: jak można zobrazować rozwój średniowiecznego miasta? jak wygląda atom i co się z nim dzieje, gdy łączy się z innym? jak krew wędruje po ludzkim ciele?
- **Ucz stawiania pytań i hipotez badawczych, planowania eksperymentów i obserwacji, budowania uogólnień,** szukania przyczyn i przewidywania skutków, np.: dlaczego młodzi ludzie nie lubią poezji? co jest potrzebne, by ziarno wykiełkowało? czym się różni demokracja ateńska od konstytucyjnej? jak sprawdzić, czy jakaś szczepionka działa?

*Równowaga między
zdobywaniem
wiadomości
a kształtowaniem
kompetencji*

Okazuje się, że nawet w szkołach osiągających dobre wyniki dominuje model „gadającego nauczyciela i milczących uczniów” – znużonych, biernych lub zajmujących się czymś innym. Eksperci ostrzegają, że próba uczenia o wszystkim kończy się przeladowanymi i przestarzałymi programami nauczania, przeciążeniem i gonitwą nauczycieli i nauczycielek za programem oraz nudą i płytką, pozorowaną nauką po stronie młodych ludzi.

Jak rozwijać kompetencje kluczowe mimo przeladowanej podstawy?

Priorytetem szkolnej edukacji powinny być kompetencje, a nie tylko wiadomości. Chodzi o znalezienie równowagi między zdobywaniem wiedzy a kształtowaniem kompetencji, czyli wiadomości powiązanych z umiejętnościami i postawami. Jednym z warunków takiej zmiany w edukacji jest inna podstawa programowa – zamiast maksymalnie rozbudowanego zestawu informacji i pojęć powinna być ułożona według kompetencji kluczowych oraz przekrojowych, a także miękkich. Należy też wypracować inną formułę oceniania i egzaminowania.

Na zmiany systemowe mamy znikomy wpływ, jednak na co dzień możemy sami zmieniać edukację na lepsze.

→ **Twórz własne programy nauczania, rozmawiaj o tym z innymi nauczycielami i nauczycielkami w swojej szkole.** Skupiaj się na głębokim uczeniu się i kluczowych pojęciach oraz ich stosowaniu w praktyce, np. wykorzystywaniu do opisu i analizy rzeczywistych zjawisk i procesów. **Jeśli jesteś dyrektorem lub dyrektorką, zachęcaj nauczycieli i nauczycielki do innowacji, wspieraj tych, którzy już je tworzą.**

→ **Nie ucz wyłącznie do egzaminów, ale także do życia.** Ucz jak się uczyć, zaciekawiaj, motywuj i doceniaj.

- **Oceniaj tak, by pomagać się uczyć – dawaj bieżącą informację zwrotną.**
gdy uczeń lub uczennica pracuje, a nie tylko ocenę z zadania czy końcowego sprawdzianu. Stosuj elementy oceniania kształtującego i na bieżąco weryfikuj, jakie efekty przynoszą twoje metody pracy.
- **Zachęcaj uczennice i uczniów, by wykorzystywali swoje zainteresowania i pasje w nauce, mówili o tym na twoich zajęciach.** Pomagaj je odkrywać. Pozwalaj wybierać formę albo temat pracy domowej – zgodny z zainteresowaniami konkretnej osoby.
- **Pracuj metodami, które angażują poznawczo i emocjonalnie.** Twórz przestrzeń do porozumiewania się, wspólnego planowania i praktycznego działania.

Jesteśmy przekonani, że rola nauczyciela w nowej szkole będzie polegać przede wszystkim na niezwykle umiejętnym zadaniu uczniom problemu do rozwiązania, a potem skłonieniu ich do wyciągnięcia wniosków dotyczących ich własnej pracy. Cała reszta należeć musi do uczniów, jeśli mają się oni rzeczywiście czegoś nauczyć, a nie tylko zapamiętać wiadomości.

*Edukacja humanistyczna
– tworzenie pomostów
między tekstami kultury
i doświadczeniami
młodzieży*

Doświadczenie (w) edukacji humanistycznej

Szkoła powinna pomagać młodym ludziom w poszukiwaniu sensu życia, wartości i celu podejmowanych działań, w radzeniu sobie z niepewnością i złożonością świata. Powinna pokazywać wartość doświadczenia edukacji jako podróży, w której ważny jest nie tyle cel, ile sam proces. Taki sposób myślenia o edukacji wymaga indywidualizacji nauczania – tak, aby było ono bardziej dostosowane do potrzeb i możliwości każdego ucznia i każdej uczennicy.

Jak rozwijać kompetencje kluczowe w edukacji humanistycznej?

- **Praktykuj dobrą rozmowę, której celem jest wspólne wypracowanie zasad porozumiewania się.** Dobra rozmowa uwzględnia i respektuje różnice dzielące uczestników i uczestniczki. Daj młodzieży możliwość podzielenia się swoim zdaniem, dyskusowania i wymiany myśli. Podkreślaj wartość słuchania współrozmówców.
- **Dziel się z uczniami i uczennicami swoimi zainteresowaniami oraz poszukiwaniami, a nawet wątpliwościami.** Warto na każdej lekcji przywołać przynajmniej jedną wątpliwość, a choćby o niej wspomnieć, jeśli nie ma czasu, by dokładnie ją omówić.
- **Twórz i pokazuj związki między literaturą, historią i tekstami kultury a doświadczeniem uczennic i uczniów.** Pytaj o skojarzenia, przeżycia, emocje – nie tylko literackich bohaterów, ale także młodzieży.

- **Szukaj nowych odczytań lektur z kanonu szkolnego.** Próbuj łączyć je z problemami młodych i świata. Dodawaj własne propozycje.
- **Zachęcaj uczniów i uczennice do częstego pisania własnych tekstów w nawiązaniu do omawianych tematów,** np. napisania reportażu czy notatki na blogu.
- **Proponuj pracę w grupie, ale stawiaj też na indywidualną kreatywność. Zachęcaj do bycia badaczami i twórcami.** Proponuj projekty wykorzystujące metodę historii mówionej czy działania artystyczne.
- **Realizuj działania w przestrzeni publicznej. Edukacja nie ogranicza się tylko do szkolnych murów.** Wykorzystuj nauczanie ekspedycyjne: organizuj wyprawy edukacyjno-badawcze, podczas których uczniowie analizują wybrany lub wskazany problem, np. ślady wielokulturowości w swojej okolicy, kwestie pamięci polskiej i żydowskiej czy ślady PRL-u i transformacji ustrojowej.

Jak ci się czytało? Co ci się podobało? Dlaczego? Co ci się nie podobało? Dlaczego? Co byś zmienił? O czym chciałbyś porozmawiać? Dlaczego nie doczytałeś? Co było powodem rezygnacji z czytania? Te fundamentalne pytania na samym wstępie analizy aktywizują klasę oraz dowodzą żywego zainteresowania nauczyciela odczuciami ucznia, które jest podstawą budowania relacji uczeń – nauczyciel. (...) Co znamienne, niemal zawsze, kiedy po raz pierwszy pytam uczniów o ich wrażenia, dzieci dziwią się, ponieważ nie przyzwyczajono ich do rozmowy na ten temat, stąd ich odpowiedzi są krótkie, zdawkowe i nie zawierają żadnej argumentacji.

**Dariusz Żółtowski, nauczyciel języka polskiego,
laureat Nagrody im. prof. Romana Czerneckiego**

*Podójście badawcze
w szkole – zblizmy
naukę szkolną do wiedzy
i metody naukowej*

Eksploracja, czyli kompetencje naukowe na przedmiotach ścisłych

Szkoła powinna dawać informacje i uczyć pojęć, ale przede wszystkim – rozwijać umiejętność wykorzystywania wiedzy naukowej w praktyce oraz wzmacniać krytyczne myślenie. Warto regularnie stosować metodę problemową, która polega na nauczaniu przez dociekanie, odkrywanie i badanie.

Do wprowadzania innowacyjnych rozwiązań programowych i metodycznych zachęca także metoda projektu, która daje szansę na tworzenie działań interdyscyplinarnych, nakierowanych na eksperymentowanie. Łączących perspektyw różnych przedmiotów szkolnych, Stawką rozwijania podejścia badawczego oraz praktykowania pogłębionego uczenia się jest między innymi zblizenie szkolnej edukacji do wiedzy naukowej i pokazanie nauki jako fascynującego zajęcia na całe życie.

W świecie, w którym królują teorie spiskowe i fake newsy, istotne jest to, aby szkoła kształtowała zaufanie do nauki: uczyła, na czym polega rzetelność badań, pomagała rozwijać uważność i czujność wobec różnych przekazów informacyjnych oraz odróżniać fakty od opinii.

Jak uczyć przedmiotów ścisłych?

- **Prowadź zajęcia zgodnie z metodyką STEM.** Staraj się odchodzić od przekazywania gotowych wiadomości, definicji oraz prostego odtwarzania wcześniej zastosowanych rozwiązań. Punktem wyjścia lekcji uczyni nie temat, lecz ciekawe wyzwanie badawcze lub techniczne.
- **Zadawaj pytania, ale równocześnie ucz samodzielności ich formułowania,** np.: czy sól przyspiesza topnienie lodu? co dzieje się z oczkami wodnymi i kałużami w naszej okolicy? jak działa tablica interaktywna i czy możemy sami ją zrobić?
- **Stosuj metodę problemową. Opieraj uczenie na pytaniach badawczych i hipotezach.** Ucz je stawiać i sprawdzać w badaniu, np.: które jajko kręci się szybciej: surowe czy ugotowane? dlaczego?
- **Organizuj projekty zespołowe.** Pozwól uczniom i uczennicom wspólnie eksperymentować, obserwować i dyskutować o tym.
- **Nie krytykuj błędów, a tym bardziej ich nie wyśmiewaj.** Zwracaj na nie uwagę, jeśli są naprawdę istotne, ale traktuj je przede wszystkim jako wskazówkę do dalszej nauki. W badaniu i eksperymentowaniu nie ma gotowych odpowiedzi.
- **Wprowadzaj wszędzie elementy myślenia matematycznego.** Ucz matematyki w odniesieniu do przykładów i problemów bliskich doświadczeniu dzieci i młodych ludzi. Szkoła, dom, sklep i przestrzeń wokół nas to bogate źródło matematycznych zadań.
- **Prowadź zajęcia także poza szkołą. Świat na zewnątrz to niemal gotowe laboratorium badawcze.** To może być szkolny ogródek, teren wokół boiska, las, a także centra nauki, biblioteki, a nawet laboratoria naukowe.
- **Pamiętaj o pracowniach szkolnych.** Dbaj o ich wyposażenie, ale sami także twórcie proste pomoce i eksponaty.

*Kompetencje przekrojowe
– klucz do rozwiązywania
problemów*

Zajęcia w fablabie (ang. *fabrication laboratory*) wspierają rozwój uczniów i uczennic z niższym kapitałem społecznym czy naukowym. Praktyka i samodzielne działanie pozwalają dzieciom lepiej rozumieć trudne zagadnienia z fizyki czy informatyki. Dzięki zajęciom, na których własnymi rękoma tworzy się rozwiązania praktycznych problemów, młodzi ludzie zaczynają doceniać zawody techniczne i inżynierskie.

Obiecujące sposoby rozwijania kompetencji przekrojowych

W świecie globalnych wyzwań klimatycznych, społecznych, cyfrowych i zdrowotnych, których pandemia jest najlepszym przykładem, liczą się postawy. Do tej pory zbyt mało skupialiśmy się na nich w szkole. Młodzi ludzie muszą sporo wiedzieć, ale przede wszystkim powinni być gotowi do rozwiązywania problemów, niezależnego, krytycznego i kreatywnego myślenia oraz współpracy z innymi. Ważna jest także samodzielność i samoregulacja. Niektórzy dodają do tej listy jeszcze przywództwo, sprawczość, elastyczność i podejmowanie ryzyka.

W dzisiejszym świecie potrzebne są więc przede wszystkim umiejętności i postawy uniwersalne, ponadprzedmiotowe. Kompetencje miękkie zawsze miały jednak znacznie gorszą pozycję w szkole niż te specyficznie przedmiotowe. Są one kłopotliwe, gdyż nie do końca wiemy, jak je sprawdzać ani jak rozwijać je na lekcjach oraz poza lekcjami. Bez nich nie potrafimy jednak wprowadzać w życie tego, czego się nauczyliśmy, i tworzyć nowych idei, teorii, produktów i nowej wiedzy.

*Kompetencje
przekrojowe kształtuje
się w działaniu,
w osobistym przeżyciu*

Jak rozwijać kompetencje przekrojowe na co dzień?

- **Pamiętaj, że kompetencje przekrojowe są ważne i edukacja bez nich jest niepełnowartościowa.** Szukaj najlepszych sposobów, by kształtować je razem z uczniami i innymi nauczycielami.
- **Pamiętaj, że umiejętności miękkie rozwijają się nie poprzez słuchanie lub czytanie o nich,** tylko w działaniu, w osobistym przeżyciu, w konkretnej aktywności na odpowiednio zorganizowanych zajęciach.
- **Jeśli kompetencje mają mieć charakter przekrojowy, nie mogą dotyczyć tylko jednego przedmiotu.** Przynajmniej część zajęć prowadź międzyprzedmiotowo, szukaj powiązań z innymi dziedzinami, współpracuj z innymi nauczycielami i nauczycielkami.
- **Eksperymentuj z różnymi formami pracy, wymyślaj je z innymi nauczycielami i nauczycielkami, uczniami i uczennicami,** angażuj także rodziców. Dowiaduj się, jak robią to inni, szukaj pomysłów i dziel się swoimi.
- **Nie ma innowacji bez ryzyka i prób, na początku często nieudanych.** Błądzenie to część procesu uczenia się – także kompetencji przekrojowych. Nie zniechęcaj się, gdy dzieci nie potrafią pracować w zespole albo boją się wyrazić własne zdanie.
- **Korzystaj ze sprawdzonych i dobrych sposobów na rozwijanie kompetencji miękkich,** np. wspieraj działalność autentycznych samorządów uczniowskich, szkolnych mediów czy klubów, organizuj klasowe i szkolne debaty, działania artystyczne, wolontariat i wspólne akcje społeczne dla lokalnej społeczności.
- **Jeśli jesteś dyrektorem lub dyrektorką, zaplanuj długofalową pracę nad kształtowaniem miękkich kompetencji wraz z chętnymi nauczycielami i nauczycielkami lub całą radą.** Skuteczniejsze są działania systematyczne, a nie jednorazowe.

W XXI wieku, pełnym zmienności i niepewności, to właśnie kompetencje przekrojowe pozwalają świadomie i krytycznie doświadczać świata oraz w miarę bezpiecznie, samemu i razem z innymi się w nim poruszać.

Polska szkoła bywa czasami miejscem rozwijania kompetencji przekrojowych i proinnowacyjnych, ale dzieje się tak raczej pomimo funkcjonującego systemu, niż przy jego wsparciu. Wskazują na to przykłady miejsc i dyrektorów i dyrektorek, którym udaje się inaczej uczyć. Robią swoje, bo potrafią „przechytryć” system i przestały liczyć na jego uznanie.

Uwaga na szkołę

Czas na szkołę
kompetencji

Uwaga na szkołę | Rozwiązania dla edukacji to projekt Edukacyjnej Fundacji im. Romana Czerneckiego, który połączył ekspertów, praktyków i naukowców, zajmujących się na co dzień edukacją.